

Tilburg University

Vier ijkpunten geijkt

Jacobs, J.Y.H.A.; Broeyer, F.; Clemens, T.H.J.; Winkeler, L.

Published in:

Trajecta: Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden

Publication date:

2001

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Jacobs, J. Y. H. A., Broeyer, F., Clemens, T. H. J., & Winkeler, L. (2001). Vier ijkpunten geijkt: Kerkelijk leven en geestelijke stromingen in het NWO-project 'Nederlandse cultuur in Europese context'. *Trajecta: Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden*, 10(4), 273-275.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Vier ijkpunten geijkt

Kerkelijk leven en geestelijke stromingen in het NWO-project

'Nederlandse cultuur in Europese context'

Verslag van een debat

Eind december 1999 verscheen het eerste afrondende overzichtswerk in het prestigieuze interdisciplinaire NWO-project dat bij de start als prioriteitsprogramma in 1989 nog heette 'De Nederlandse cultuur in Europese context'. Deze titel impliceerde dat de deelnemende wetenschappers – (cultuur- en mentaliteits)historici, literatuurhistorici, wetenschaps- en architectuurhistorici, sociologen, letterkundigen, theologen en filosofen – niet alleen aandacht moesten schenken aan de cultuur in de Noordelijke Nederlanden, maar ook aan de interactie of wisselwerking tussen die cultuur en mentaliteit enerzijds en de bredere, met name Europese context anderzijds. De resultaten van hun onderzoek zouden niet neergelegd worden in een chronologisch of thematisch opgezet overzicht van een aantal perioden, maar geconcentreerd worden op enkele ijkpunten. Daarvoor werden vier niet geheel onomstreden peil- of scharnierjaren gekozen: 1650, 1800, 1900 en 1950, die elk een totaalbeeld moesten geven van de plaats en functie van de Nederlandse cultuur op dat tijdstip en wel in internationaal verband.

Rond die vier draaipunten (of zijn het niet meer dan momentopnamen?) werden eerst deelonderzoeken verricht op een aantal meer toegespitste domeinen. Daaruit kwamen twintig specialistische studies voort. In het kader van dit tijdschrift kunnen onder meer genoemd worden F.J.M. Hoppenbrouwers, *Oefening in volmaaktheid. De zeventiende-eeuwse rooms-katholieke spiritualiteit in de Republiek*; P. de Quay, *De genoegzaamheid van het natuurlijk gezond verstand. Prijsverhandelingen over godsdienst, zedekunde en burgerlijke maatschappij in Nederland aan het einde van de achttiende eeuw*; en J. Smelik, *Eén in lied en leven. Het stichtelijk lied bij Nederlandse protestanten tussen 1866 en 1938*. Voor de afrondende synthetiserende delen werden telkens twee auteurs of redacteurs uit uiteenlopende disciplines benaderd, die uiteraard konden putten uit hetgeen de deelstudies aan nieuwe kennis hadden aangedragen. Voor meer specialistische onderdelen konden zij trouwens ook medewerkers uit andere disciplines inschakelen.

Het eerst verschenen overzichtswerk dat zoals gezegd in december 1999 op de markt kwam, betrof het ijkpunt 1650. Daarna volgden 1900 (in augustus 2000), 1950 (in november 2000) en 1800 (in mei 2001). In november 2001 tenslotte werd onder de titel *Rekenschap* een

afsluitend deel gepubliceerd met een geheel eigen karakter. Hierin keek, afgezien van K. Schuyt die als auteur ook betrokken was bij het ijkpunt 1950, een aantal 'buitenstaanders' enigszins essayistisch terug op thema's die in de ijkpunten waren behandeld. Daartoe behoorden literatuur, kunst, onderwijs, religie, filosofie en wetenschap. In hun voorlopig eindoordeel over deze en andere onderwerpen hebben de twaalf auteurs en de twee redacteurs van dit deel de vier peiljaren ook met elkaar verbonden om zo veranderingen in de voornaamste aandachtspunten van het culturele leven op langere termijn op het spoor te komen en te verklaren. Want hoe aantrekkelijk een ijkpunt-concept ook is, voorkomen moet worden dat elk scharnierpunt op zichzelf blijft staan en dat hetgeen zich tussen de 'merkpalen' aan ontwikkeling en verandering heeft afgespeeld, buiten beeld blijft.

2. DE IJKPUNTEN NADER BESCHOUWD

Dat de synthese die als eerste werd gepubliceerd, als model heeft gefungeerd voor de nadien verschenen delen, kan niet gezegd worden. Weliswaar wordt elk deel geopend met hetzelfde 'Woord vooraf' met daarin een summier toelichting bij de gekozen peiljaren, maar daarna waaieren alle delen uiteen. Geen inhoudsopgave is hetzelfde en datzelfde geldt voor opzet en aanpak van de afzonderlijke delen. Zo eindigt 1650 met een 'Conclusie'; 1800 met een 'Balans'; 1900 met een 'Terugblik'; en 1950 met een 'Slotbeschouwing' die de weinig verrassende titel meekreeg 'Die tijd komt nooit meer terug'. Of de auteurs van elk van deze vier ijkpunten vaak met elkaar over hun respectievelijke geesteskind overlegd hebben, mag dan ook betwijfeld worden.

Er was dan ook een risico aan verbonden om in het kader van de gezamenlijke jaarvergadering van het Kerkhistorisch Gezelschap en het Werkgenootschap van Katholieke Kerkhistorici in Nederland een studiemiddag te beleggen rond de vraag hoe het thema 'christendom en cultuur' in de opeenvolgende delen behandeld wordt en welke nieuwe inzichten hieraan ontleend kunnen worden in verband met de verschuivingen die zich in de loop der eeuwen in de onderlinge relatie tussen beide fenomenen hebben voltrokken.

Omdat in de tekst van het 'Supplement bij het prioriteitsprogramma' uit nov. 1989-mei 1990 het bredere begrip 'kerkelijk leven en geestelijke stromingen' werd gehanteerd, is bij de uitwerking van de zo juist genoemde vraag van deze formulering uitgegaan, hoewel deze aanduiding in geen van de inhoudsopgaven voorkomt. De auteurs van 1650 spreken van 'Godsdienst en geloof' en geven ook aan hoe deze begrippen zich volgens hen ten opzichte van elkaar verhouden, in elk geval voor wat het observatiepunt 1650 betreft. De betreffende auteurs, W. Frijhoff en M. Spies, typeren godsdienst of religie als "een bron van geloof, geestelijk leven en maatschappelijke normen, maar ook en vooral als het filter waardoor de wereld werd waargenomen, bekeken en beoordeeld, en een bron van rechtvaardiging voor het persoonlijke en collectief handelen. Religie vatten we hier op in een

brede zin: niet alleen en niet zonder meer de kerken als instituties, maar vooral de voortdurende verwijzing naar religieuze waarden en belangen als spiritueel bindweefsel van allerlei sociale groepen en als centraal herkenningspunt van al degenen die zich in de Noord-Nederlandse samenleving thuis wilden voelen” (p. 608).

Omdat de zo juist genoemde omschrijving ons bruikbaar leek voor alle vier de ijkpunten, hebben we vier collegae-(kerk)historici gevraagd ieder vanuit dit perspectief één ijkpunt kritisch te bezien en daarvan in een kort bestek verslag te doen. De teksten van de vier inleidingen die op 2 november 2001 in Amsterdam werden uitgesproken, worden hier in licht bewerkte vorm afgedrukt en wel in de – 275 – chronologische – volgorde waarin ze werden uitgesproken. Het belang van deze teksten is onder meer hierin gelegen dat ze, mede gezien het gekozen perspectief, sterk afwijken van alle besprekingen die tot nog toe van de vier ijkpunten zijn verschenen.

Voor de goede orde dient nog vermeld te worden dat deel 5 *Reken-schap* op het moment waarop de studiemiddag plaatsvond, nog niet was gepubliceerd. In dit deel behandelt de Vlaamse contemporaine historicus Jan Art het thema ‘religie’ en wel onder de titel ‘Religie en secularisering: de voortdurende beeldenstorm’ (p. 95-114). In de spanningsverhouding tussen continuïteit en discontinuïteit op het terrein van de religie ziet hij de continuïteit overheersen: de protestantse trekken die de Republiek in het laatste kwart van de zestiende eeuw heeft aangenomen, kenmerken tot op de dag van vandaag de Nederlandse samenleving. Maar over deze observatie kon op 2 november 2001 zoals gezegd nog niet gediscussieerd worden. Het debat beperkte zich nu vooral tot de vraag naar de adequaatheid van de weergave van het thema ‘religie’ in de opeenvolgende ijkpunten.

J. Jacobs (Tilburg)